

Наша СЛОВА

Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года

№ 25 (1072) 20 ЧЭРВЕНЯ 2012 г.

VII справаздачна-выбарны кангрэс Асамблеі НДА

16-17 чэрвеня ў Менску працаваў сёмы кангрэс Асамблеі няўрадавых дэмакратычных арганізацый Беларусі.

На сённяшні дзень Асамблея аб'ядноўвае ў сваіх шэрагах 302 арганізацыі і ініцыятывы. Форум адбыўся толькі з другой спробы - у траўні кіраўніцтва Менскага міжнароднага адукацыйнага цэнтру адмовіла арганізатарам у памяшканні.

Кіраўнік Асамблеі Сяргей Мацкевіч канстатаваў: стаўленне дзяржавы да грамадскіх арганізацый толькі пагаршаецца:

"... Не спраўдзіліся спадзяванні, што рэжым пасля вітка рэпрэсіў возьме курс на пэўныя паслабленні. Таму можна сказаць, што мы апынуліся ў новай, значна больш складанай сітуацыі з новымі выклікамі.

Пасля прыняцця рэпрэсіўнага заканадаўства ўступленне ў незарэгістраваную грамадскую арганізацыю паграбуе пэўных крокаў і праявы грамадзянскай пазіцыі. Калі ў 2003 годзе палова арганізацый Асамблеі былі афіцыйна зарэгістраваныя, то ў 2006 годзе - зарэгістраваная засталася толькі траціна. А цяпер і таго меней - 23%".

Каб канчаткова не знікнуць, няўрадавым дэмакра-

тычным арганізацыям патрэбна абавязкова аб'ядноўваць свае намаганні. Гэта падкрэслівалі з трыбуны старшыня Беларускага Хельсінскага камітэту Алег Гулак, кіраўнік Беларускай асацыяцыі журналістаў Жанна Літвіна ды іншыя. Магчыма гэтаму паспрыяе і канцэпцыя развіцця грамадзянскай супольнасці. У канцэпцыі ёсць тры галоўныя кірункі, адзначае Сяргей Мацкевіч: "Выхаванне каштоўнасцей цэласнасці грамадства, каб пераадолець так званы раскол, які ёсць у грамадстве. Другое - гэта спрыянне самаарганізацыі грамадзянаў і павышэнне грамадзянскай мабілізацыі насельніцтва. Таму што грамадства ў нас, на жаль, у вялікай ступені ізаляванае, самаізаляванае. І трэцяе - гэта стварэнне нацыянальнага ўзроўню грамадзянскай супольнасці. Гэта ёсць спроба ўплываць на палі-

тычныя рашэнні ў краіне".

Асамблея няўрадавых дэмакратычных арганізацый была заснаваная ў 1997 годзе. Міністэрства юстыцыі Беларусі тройчы адмовіла ёй у рэгістрацыі і Асамблея зарэгістравалася летась у Літве.

На кангрэсе кіраўніком Рабочай групы Асамблеі нездзяржаўных арганізацый і ініцыятыў (Асамблеі НДА) пераабраны Сяргей Мацкевіч.

Намеснікамі абраны кіраўнік грамадскага аб'яднання "Беларуская асацыяцыя журналістаў" Жанна Літвіна, кіраўнік РГА "Беларускі Хельсінскі камітэт" Алег Гулак, культуролаг Вацлаў Арэшка, грамадскія актывісты з рэгіёнаў Віталь Васількоў і Ілья Заранок, а таксама віца-прэзідэнт Міжнароднай федэрацыі правоў чалавека, лідар незарэгістраванага праваабарончага цэнтру "Вясна" Алесь Бяляцкі, які адбывае пакаранне ў бабруйскай калоніі № 2.

Абрана новая Рабочая група Асамблеі няўрадавых арганізацый. Усяго ў Рабочую групу Асамблеі ўвайшлі 44 чалавекі, у тым ліку і намеснік старшыні ТБМ Алена Анісім.

На пасадзе кіраўніка выканаўчага бюро Асамблеі НДА застаўся Сяргей Лісічонак.

Наш кар.

Клуб красамоўства "ПраМова" Паважанае спадарства!

Мы спадзяёмся спаткацца з Вамі на нашых сустрэчах і запрашаем усіх ахвотных удасканаліць сваю мову на апошнія паседжанні сезону па серадах, 20 і 27 чэрвеня 2012 г. у 18.15 на сядзібе ТБМ, Румянцава, 13. Мы Вас чакаем. Уваход вольны.

25.06 панядзелак у 17.30-19.00
у рамках праграмы "Будзьма!"
"Праблемы беларускай рэстаўрацыі".
Сустрэча з канд. гіст. навук А. Трусавым.
Адказная А. Анісім.
Уваход вольны.

100 гадоў з дня нараджэння Пятра Бітэля

БІТЭЛЬ Пятро, нарадзіўся 19.06.1912 г. у мястэчку Радунь Лідскага павету (цяпер Воранаўскі раён Гарадзенскай вобласці) ў сям'і паштовага службоўца. Хрышчаны ў лідскім Свята-Міхайлаўскім праваслаўным саборы.

У 1931 г. скончыў настаўніцкую семінарыю ў Вільні. Працаваў настаўнікам пачатковых школ у Нясвіжскім і Стаўбцоўскім раёнах (1931-1939). Служыў у польскай арміі (1933-1934). За перыяд 1935-1939 гг. скончыў завочна Вышэйшыя настаўніцкія курсы ў Вільні (гістарычна-філалагічны аддзел). У 1939 г. удзельнічаў у польска-нямецкай вайне. У Берасці трапіў у савецкі палон. Вывезены ў Арзамас, дзе быў вызвалены. Вярнуўся ў Беларусь.

У 1940 годзе працаваў настаўнікам у Вішнёве, пасля дырэктарам СШ №2 Валожына і школьным інспектарам. Пасля чэрвеня 1941 да 1942 хаваўся ад немцаў. Затым стаў настаўнікам гандлёвай школы ў Валожыне. Вывезены ў Германію (1944) і там, пасля вызвалення (1945), прызваны ў

Савецкую Армію. У 1946-1947 гг. працаваў настаўнікам Забрэжскай сярэдняй школы Валожынскага раёна. Пасля звальнення з настаўніцкай працы (1947) і немагчымасці ўладкавацца на ніякую дзяржаўную працу стаў праваслаўным святаром. У 1950 г. арыштаваны і асуджаны на 10 гадоў зняволення. Адбываў тэрмін у Альжарасе Кемераўскай вобласці, у Омску і Джэзказгане. У 1956 г. звольнены датэрмінова са зняццем судзімасці. Да 1963 г. зноў, не могучы нідзе ўладкавацца, служыў у царкве. У 1963-1974 гг. выкладаў у Вішнеўскай сярэдняй школе Валожынскага раёна беларускую мову і літаратуру, нямецкую мову і маляванне. Скончыў завочна беларускае аддзяленне Менскага педагагічнага інстытута (1970) і Дзяржаўныя цэнтральныя курсы завочнага навучання "Ин-яз" у Маскве (1970). Рашэннем Вярхоўнага суда БССР ад 28.11.1978 г. па справе арышту і зняволення поўнацю рэабілітаваны. Сябар КП СССР з 1985 г.

Друкаваўся з 1929 у часопісе "Шлях моладзі" пад

псеўданімам Леанід з-пад Вішнева. Аўтар паэм "Замкі і людзі" (1968), "Сказанне пра Апанааса Берасцейскага" (1984). Пераклаў на беларускую мову творы А. Міцкевіча ("Пан Тадэвуш", "Конрад Валенрод", "Гражына", "Дзяды", "Крымскія санеты"), польскамоўныя паэмы і п'есы В. Дуніна-Марцінкевіча, апавесць Ю. І. Крашэўскага "Хата за вёскай" (1989), паасобныя творы М. Канапніцкай, Б. Пруса, Ю. Славацкага, Г. Сянкевіча, М. Лермантава, А. Пушкіна, І. Франка, Т. Шаўчэнкі, Б. Брэхта, Ё. В. Гётэ, Ф. Шылера і інш. Памёр 18.10.1991 г.

80 гадоў з дня нараджэння Галіны Барташэвіч

БАРТАШЭВІЧ Галіна Аляксандраўна (н. 18.6.1932, г. Слуцк), фалькларыстка. Доктар філалагічных навук (1994), прафесар (1995). Дзяржаўная прэмія Беларусі 1986. Скончыла БДУ (1956). У 1957-93 у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі, з 1993 у Інстытуце павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кіраўнічых работнікаў і спецыялістаў адукацыі. Аўтар прац па агульных праблемах фалькларыстыкі, фалькл. жанраў, сучаснага ста-

ну фальклору, узаемасувязях вусна-паэтычнай творчасці славян, нар. педагогіцы. Сабрала больш за 10 тыс. фалькл. твораў. Многія ўвайшлі ў тамы серыі БНТ ("Радзінная паэзія" (1971), "Дзіцячы фальклор", "Загадкі" (абодва 1972), "Чарадзейныя казкі" (ч. 1-2, 1973-78), "Жартоўныя песні" (1974), "Прыказкі і прымаўкі" (кн. 1, 1976), "Балады" (кн. 1, 1977), "Вяселле. Абрад" (1978), "Веснавыя песні", "Выслоўі" (абодва 1979), "Вяселле. Песні" (кн. 1 - 3, 1980-83), "Валачобныя песні" (1980), "Восеньскія і талочныя песні" (1981), "Легенды і паданні" (1983), "Купальскія і пятроўскія песні" (1985), "Пахаванні. Памінкі. Галашэнні" (1986), "Казкі ў сучасных запісах", "Прыпеўкі" (абодва 1989), "Замовы", "Паэзія беларускага земляробчага календара" (абодва 1992), "Жаніцьба Цярэшкі" (1993) і інш. Экспедыцыйныя матэрыялы і назіранні дазволілі абгрунтаваць культ галоўнага язычніцкага бога Перуна ў веснавым абрадзе Пахаванне "стралы", што актывізавала збіральніцкую і

даследчыцкую працу ў гэтым кірунку. Дала тлумачэнне каляндарнай гульні "Жаніцьба Цярэшкі", сувязі яе з фалічным твораў. Многія ўвайшлі ў тамы серыі БНТ ("Радзінная паэзія" (1971), "Дзіцячы фальклор", "Загадкі" (абодва 1972), "Чарадзейныя казкі" (ч. 1-2, 1973-78), "Жартоўныя песні" (1974), "Прыказкі і прымаўкі" (кн. 1, 1976), "Балады" (кн. 1, 1977), "Вяселле. Абрад" (1978), "Веснавыя песні", "Выслоўі" (абодва 1979), "Вяселле. Песні" (кн. 1 - 3, 1980-83), "Валачобныя песні" (1980), "Восеньскія і талочныя песні" (1981), "Легенды і паданні" (1983), "Купальскія і пятроўскія песні" (1985), "Пахаванні. Памінкі. Галашэнні" (1986), "Казкі ў сучасных запісах", "Прыпеўкі" (абодва 1989), "Замовы", "Паэзія беларускага земляробчага календара" (абодва 1992), "Жаніцьба Цярэшкі" (1993) і інш. Экспедыцыйныя матэрыялы і назіранні дазволілі абгрунтаваць культ галоўнага язычніцкага бога Перуна ў веснавым абрадзе Пахаванне "стралы", што актывізавала збіральніцкую і

Алег Рудакоў,

старшыня РГА "Іркуцкае таварыства
беларускай культуры імя Яна Чэрскага"

Беларусізацыя рускай ці русіфікацыя беларускай

(Выступ на форуме "Моўная палітыка і сацыяльна-эканамічнае развіццё рэгіёна",
прысвечаным 60-годдзю ІДЛУ)

Дзень добры, шаноўныя спадарыні і спадары! Вітаю Вас удзельнікаў сходу і жадаю Вам плённай працы на карысць развіцця навукі, таксама асабістага Вам шчасця, дабрабыту і кахання.

Я спадзяюся, у гэтай зале ўсе зразумелі мае добрыя словы, адрасаваныя ў выпадзе прывітання ўсім прысутным. Так?

Звычайна ўсё кажуць: "Так", хоць калі я прашу перакласці тады на рускую мову... што толькі тут не пачынаецца...

А чаму? Ды на мой погляд - усё вельмі проста. Хоць мы з вамі і жывём у эпоху "Моцна развітай навукі", але працягваем знаходзіцца ў палоне мноства ілжывых стэрэатыпаў, якія яшчэ і дапаўняюцца геапалітычнымі амбіцыямі.

Вось Вам **першы стэрэатып**: "*Прынята лічыць, што беларуская мова такая ж руская, толькі са смешным "г", ды грубавата гучыць*". Вось, напрыклад, у войску мне казалі: "А, бяларус, - беры трапку, навады парадку. Ха, смешна". На што я заўсёды адказваў. Па-першае "бяларус" гэта з нейкай незразумелай мовы. Мы завём "беларус", па-другое "трапка", няма такога белускага слова, ёсць "ануча", а па-трэцяе, не заўсёды даслоўна можна перавесці любую фразу. Тое, што гучыць гарманічна на рускай мове, можа куцавата гучаць на беларускай і наадварот. І калі Вы жадаеце сказаць фразу: "А, беларус, бери трапку, наводи порядок", то пераклад на беларускую мову будзе наступны: "Га, беларус, бярэ анучу ды пачынай гаспадарыць".

Выснова: беларуская мова ўнікальная, шмат у чым непаўторная, і трэба смела прызнаць часцяком незразумелая, калі, вядома ж яна будзе гучаць пісьменна, а не на "трасянцы" (як кажуць у Беларусі, маючы на ўвазе рускую мову з беларускім акцэнтам).

Другі стэрэатып: беларуская мова бліжэй да рускай, чым украінскай. А вось і не. Нават наадварот - украінская мова знаходзіцца паміж рускай і беларускай. Паміж рускай і беларускай больш адрозненняў, чым паміж рускай і украінскай.

І гэтаму ёсць гістарычнае абгрунтаванне.

Руская літаратурная мова развівалася ў першую чаргу дзякуючы моцнаму ўплыву царкоўна-славянскай мовы, на якой усе манахі (а менавіта толькі яны спачатку былі адзінымі грамадзямі) пісалі свае летатэсы і бібліі. Старабеларуская літаратурная мова (якая была дзяржаўнай мовай у Вялікім Княстве Літоўскім з 13 па 18 стагоддзе [500 гадоў]), хоць і мела

напачатку таксама невялікі ўплыў ад царкоўна-славянскай, але дзякуючы мясцовым манахам і відным царкоўным дзеячам [напрыклад Кірыла Тураўскі і інш.], была максімальна набліжана да народнай мовы (галоўным чынам да "крывіцкага" дыялекту). Ужо з 11 стагоддзя мясцовыя асветнікі пісалі свае кнігі на старабеларускай.

Таксама з гісторыі вядома, што ўжо з 11 стагоддзя існавала дзве Русі - Кіеўская Русь, дзе ўжывалася ў кнігах царкоўна-славянская мова; і Полацкая Русь, дзе ўжывалася ў кнігах старабеларуская мова.

Прыйшлі манголы і на ўсю Кіеўскую Русь, уключаючы Ўладзіміра-Суздальскую і Наўгародскую землі пачалі распаўсюджвацца мангольскія запазычэнні, ці словы прышлыя з манголамі (напрыклад "чай"). Але Полацкая Русь была пазбаўлена гэтага ўплыву, бо яе не змаглі заваяваць манголы, і гэта тэрыторыя пачала звацца "Белай Руссю", г.зн. "Вольнай Руссю". Беларусы ні аднаго года не былі пад уладай ці пад уплывам манголаў! Адгэтуль пайшло яшчэ большае размежаванне рускай і беларускай моў.

А што ж украінская. Яна пачала фармавацца пазней. Спачатку на Кіеўшчыне ўжывалася таксама царкоўнаславянская кніжная мова, але калі князь Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) Альгерд (ядром гэтай дзяржавы была Беларусь, і дзяржаўнай мовай тут была старабеларуская мова) у 1363 годзе каля ракі "Сінія воды" разбіў войскі трох мангольскіх ханаў, то ўся тэрыторыя цяперашняй Украіны была далучана да ВКЛ, і з гэтага моманту тут таксама пачаў распаўсюджвацца ўплыў старабеларускай мовы. Такім чынам на Украіне пачала фармавацца свая мова, якая атрымала уплыў першапачатковы і вельмі моцны ад царкоўна-славянскай, затым ад мангольскай, затым ад старабеларускай.

Беларуская ж мова мае сваю цікавую гісторыю.

Спачатку быў невялікі ўплыў царкоўна-славянскай, затым - усё ж народнага "крывіцкага" дыялекту. У выніку ўтварылася так званая старабеларуская мова. А затым пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі ў 1795 годзе, неўзабаве старабеларуская літаратурная мова была забаронены царскай уладай. Пісаць беларусам "дазвалялася" або на рускай мове, або на польскай. Таму з пачатку 19 стагоддзя беларускія літаратары так і рабілі (напрыклад Яўхім Карскі пісаў на рускай і стаў вялікім "рускім" навукоўцам, прафесарам; а Адам Міцкевіч тварыў на польскай і стаў вялікім "польскім" класікам). Хоць і той, і другі ў сваіх творах

адназначна казалі, што яны выхадцы з Беларусі, і менавіта беларускі народ з'яўляецца іх родным народам, і менавіта яму яны прысвячалі свае працы.

Але новая беларуская літаратурная мова адрадзілася. І яна стала нават лепшай за старабеларускую, таму што канчаткова пазбавілася ад уплыву царкоўна-славянскай мовы. Ужо ў сярэдзіне 19 стагоддзі з'явіліся пісьменнікі рэвалюцыянеры-адраджэнцы (Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Кастусь Каліноўскі, Францішак Багушэвіч і многія іншыя), якія пачалі выдаваць свае працы падпольна і на беларускай народнай "мушэцкай" мове. Кастусь Каліноўскі нават пачаў выдаваць першую беларускую газету "Мушэцкая праўда". Яны пачалі, іншыя падхпілі. Янка Купала, Якуб Колас, Цётка, Максім Багдановіч і многія-многія іншыя стварылі новую беларускую літаратурную мову, заснаваную на народнай мове.

Такім чынам, калі б мяне, добра дасведчанага ў сучаснай беларускай літаратурнай мове закінуць "машынай часу" ў эпоху Полацкага княства 11 стагоддзя, я б спакойна меў зносіны са сваімі продкамі палачанамі. А вось калі сучаснага рускага чалавека закінуць "машынай часу", хоць бы ў эпоху Івана Грознага ў Маскву, тое яго б палічылі "бусурманінам", г.зн. нярускім, і павялі б "на дыбу" як шпіёна. (Памятаеце кінакартун "Іван Васільевіч змяняе прафесію" - смешна, але праўда).

А зараз пагаворым трохі пра пранікненне беларускай мовы ў рускую.

Гэты працэс пачаўся яшчэ пры жыцці і (праўда вельмі кароткім) кіраванні ў Маскоўскім царстве Алены Глінскай - жонкі маскоўскага князя Васіля III і маці Івана Грознага. Яна была родам з Беларусі і належала да вядомага шляхочага беларускага роду Глінскіх. Менавіта пры ёй (напачатку 16 стагоддзя) пачалася мода ў Масковіі на беларускія словы. А пры Барысе Гадунове гэта мода яшчэ больш умацнілася.

Некаторыя беларускія словы пачалі ўжывацца нароўні з рускімі. Напрыклад, усім вядома, што на рукі ўзімку надзяваюць **варежки**, ці **рукавіцы**. І *варежки* і *рукавіцы* словы ўсім вядомыя, і аднолькава ўжытныя. Але мала хто ведае, што *варежки* - гэта старадаўняе рускае слова з часоў варагаў, а *варежки* - гэта беларускае слова. Затое праўда ніхто з рускіх не ведае іншае беларускае слова *нагавіцы*. А, між іншым, гэта не што іншае, як па-беларуску **порткі** ці **штаны**.

Вось такі цікавы прыклад. *Рукавіцы* прыйшлі ў

рускую мову і сталі папулярныя, а *нагавіцы* няма. (Напэўна, Алена Глінская не насіла нагавіц).

А вось іншыя беларускія словы і зусім выцеснілі рускія з ужывання. Напрыклад, *медведзь* паходзіць ад беларускага *мядзведзь* і абазначае не што іншае, як *мёд ведае* (г.зн. з беларускай на рускую перакладаецца як *ведае дзе мёд*). Гэтае адно са старадаўніх беларускіх слоў стала настолькі папулярным у рускай мове, што самі рускія яго ўжо адназначна лічаць сваім і зусім забыліся праўдзіва рускае абазначэнне гэтага зверу - *бер* (адгэтуль і *бярлог* - г.зн. *бер кладзеіца*).

Вось такім чынам, яшчэ пачынальна з 16 стагоддзя, адбывалася беларусізацыя рускай мовы.

Але рускія не засталіся ў даўгу. У 20 стагоддзі адбылася русіфікацыя беларускай.

Страшнай вяхой для беларускай літаратурнай мовы стаў 1933 год, калі па загадзе "правадыра ўсіх народаў" тав. Сталіна была праведзена рэформа беларускай літаратурнай мовы. Яе максімальна наблізілі да рускай і ў правісе і нават у плане слоўніка. Раней беларусы карысталіся так званай "тарашкевіцай" (Браніслаў Тарашкевіч выдаў у 1918 годзе "Граматыку для беларускіх школ", дзе былі сістэматызаваны ўсе моўныя нормы беларускай літаратурнай мовы). Галоўнымі прынахамі "тарашкевіцы" былі два пастулаты: першы - беларуская літаратурная мова павінна быць максімальна набліжанай да народнай мовы; другі - у беларускай літаратурнай мове "як чуецца, так і пішацца". Многае з "тарашкевіцы" засталася і па цяперашні дзень. Напрыклад, калі беларусы кажуць *малако*, то і пішуць *малако*. Рускія ж кажуць *малако*, а пішуць *молоко*, "зашорванае" сваіх дзяцей рознымі правярчымі словамі і неабходнасцю "проста запамінаць".

У 1933 годзе беларуская літаратурная мова вельмі моцна русіфікавалася, прычым часам нават без уліку мясцовых ужо напрацаваных літаратурных традыцый. Дарэчы класікі беларускай літаратуры - Янка Купала, Якуб Колас і інш. выступалі супраць гэтай рэформы, але ў "тыя гады", нязгода з "генеральнай лініяй" была на грані фізічнага знішчэння. Вядамыя беларускія мовазнаўцы Браніслаў Тарашкевіч, Язэп Лёсік, Вацлаў Ластоўскі і многія іншыя былі арыштаваны і ў наступстве або расстраляны, або закатаваны ў турмах.

Парэформенную беларускую літаратурную мову пачалі зваць "наркамаўкай", у "гонар" правадуроў рэформы

Народнага камісарыяту.

Якія ж можна прывесці прыклады гэтай русіфікацыі.

Першым чынам, у правісе. У словах знік мяккі знак які пазначае змякчэнне. Напрыклад: *песня* - *песня*, *абраньне* - *абранне* і інш.

Беларуская часціца *ня* была заменена на рускую часціцу *не*. Напрыклад: *ня быў* - *не быў* і інш.

Русіфікаваўся парадак скланення. Напрыклад: *у садах* - *у садах* і інш.

У выпадках запазычаных слоў знікла правіла "як чуецца так і пішацца". Напрыклад: *газэта* - *газета*, *чэскі* - *чэшскі* і інш.

Зрусіфікаваліся назвы гарадоў: *Менск* - *Мінск*, *Полацк* - *Полацк* і інш.

Многія беларускія словы наогул былі забаронены ва ўжыванні беларускай літаратурнай мовы і гвалтоўна замяняліся на рускія: *гарбата* - *чай*, *асадка* - *ручка* (шарыкавая) і інш.

Вось так масава і самае галоўнае штучна і гвалтоўна прайшла русіфікацыя сучаснай беларускай мовы ў 1933 годзе.

Праўда ў канцы 80-х пачатку 90-х беларуская інтэлегенцыя зноў прапанавала вернуцца да "тарашкевіцы" і менавіта на "тарашкевіцы" пачалі выходзіць многія беларускія газеты, часопісы і нават кнігі. Але пасля 1994 года спрэчкі з гэтай нагоды "ўлягліся" і прыхільнікаў "тарашкевіцы" ў Беларусі пачалі ацэньваць найнячай як "заўзятых апазіцыянераў".

Хочацца таксама прывесці адзін гістарычны прыклад, які падкрэслівае ўнікальнасць беларускай мовы і яе сур'ёзнае адрозненне ад рускай.

У 1563 годзе рускія войскі захапілі беларускі горад Полацк. (Праўда праз 14 гадоў яны былі адтуль выгнаны). Маскоўскі цар Іван Грозны асабіста прыбыў у старажытны горад, і арганізаваў катаванні палоннай мясцовай шляхты. Цар, як вядома, славіўся сваёй вычварнасцю і жорсткасцю. Таму катаванні былі пакутлівымі. Адзін з полацкіх шляхціцаў у паўсвядомасці раптам сказаў: "Ой блага, мне блага". Іван Грозны (дарэчы ў Беларусі яго звалі Іван Жалхівы) аж прыўскокнуў. "Благо ему...! - загыркаў цар, - Ану вока яму выкалем!" "Ну, как, благо?" - пытае Грозны. Небарака енчыць: "Блага..." Іван загадаў распароць яму живот. А той усё адно ледзь чутно прамаўляе: "Блага мне...". Зусім было ўзвар'яваўся цар, але наперад выйшаў тлумач, які, хоць і баяўся цара, але не мог ужо абыхава гледзець на пакуты шляхціца.

Дрыготкім голасам тлумач растлумачыў, што "блага" па-беларуску "дрэнна".

Гэты гістарычны прыклад апісаў у сваёй "грамаце" адзін нажал не вядомы пісарчук, які быў прыкамндзіраваны да рускага войска і асабіста прысутнічаў на гэтых катаваннях. У гэтай "грамаце" было і шмат іншых дзіўных прыкладаў адрозненняў полацкіх беларусаў у побыце і нават ва ўяўленнях пра светаразуме ад рускай традыцыі, якая сфармавалася да сярэдзіны 16 стагоддзя.

Але вернемся да мовы.

Гэты прыклад я ўмоўна назваў так: "Што для рускага добра (блага), тое для беларуса дрэнна (блага)".

А вось яшчэ адзін прыклад з сучаснай беларускай мовы. Вяселейшы. Калі беларускі юнак будзе прызнавацца ў каханні да сваёй дзяўчыны і назаве яе: "Журавінка ты мая, зязюлечка...", - то дзяўчына абавязкова растане ад такіх ласкавых слоў, і яе сэрца будзе аддадзена гэтаму хлопцу.

Ну а калі рускі юнак ужыве гэтыя ж словы, але ў рускім перакладзе і скажа сваёй дзяўчыне: "Клюква ты мая. Кукушка...", то, напэўна, ён рызыкуе, прынамсі атрымаць аплывуху.

Вось і зноў пацвярджаецца правіла, толькі зваротнае: "Што для беларуса добра, тое для рускага дрэнна!"

Ну а зараз мне хацелася б прывесці яшчэ адзін прыклад беларусізацыі рускай у нас у Іркуцку. Дакладней нават было б сказаць некалькі інакш: пра ўплыў беларускай мовы на фармаванне сібірскага іркуцкага маўлення.

Для ілюстрацыі возьмем рэальны факт з жыцця. Да аднаго майго калегі прапаршчыка з мікрараёна Зялёны прыехала яго родная сястра з Масквы (руская дзяўчына з Масквы прыехала ў рускі сібірскі горад Іркуцк). Так атрымалася, што яе ніхто не змог сустрэць, і ёй прыйшлося самай дабірацца да Зялёнага. А транспарт тады туды практычна не хадзіў, бо гэта быў вайсковы закрыты гарадок, і ўсё толькі наладжвалася (гэта быў 1989 год). І вось гэтая руская дзяўчына спытала на цэнтральным рынку мясцовую бабулю (па яе словах злёгка падобную на буратку), як дабрацца да Зялёнага. Тая ёй класічна папа-сібірску адказала: "Ай, милая, садзішся на аднёрку, доеджаеш до сварота, а там всяка-разна доберёшься!" І пайшла гэтая бабуля сваёй дарогай. А бедная дзяўчына стаяла і думала, куды садзіцца, дакуль даяджаць... і, наогул, на якой мове з ёй вось цяпер размаўлялі.

Магілёўцы пагаварылі пра транслітарацыю і пераклад беларускіх назваў

Наяўнасць дзвюх дзяржаўных моў у краіне не можа не выклікаць пэўных праблем у яе жыхароў. Як перакладаць назвы вуліц і вёсак? Як выкарыстоўваць транслітарацыю пры перакладзе імя ў пашпарце? Пра такога кшталту праблемы пагаварылі магілёўцы 11 чэрвеня

мадскім дзеячам ўдавалася дамагчыся перайменавання.

Напэўна, многія не раз сутыкаліся з тым, што іх імёны ў афіцыйных дакументах скажваюць, а назвы вуліц не перакладаюць з беларускай на рускую, а проста карыстаюцца транслітарацыяй. Таму госці і ўдзельнікі вечарыны

на адным з мерапрыемстваў цыклу "Моўныя сустрэчы".

Вечарыну наведалі вядомыя філолагі, палітыкі і грамадскія дзеячы Вінцук Вячорка і Пётр Садоўскі. Вінцук Вячорка з'яўляецца адным з заснавальнікаў Беларускага Народнага Фронту "Адраджэньне" і ініцыятарам сучаснага выкарыстання беларускага класічнага правапісу.

На сустрэчы гаворка спачатку зайшла пра назвы вуліц, па якіх мы з вамі ходзім штодня. Шмат цікавых фактаў пра выбар назваў вуліц нашымі продкамі распавёў Вінцук Вячорка. Так, існавала некалькі прынцыпаў найменняў вуліц: рэльефны, паводле таго, жыхары якой нацыянальнасці жывуць у дадзеным раёне, па імёнах першапасяленцаў і да т.п. Аднак з прыходам савецкай улады вуліцы пачалі атрымліваць імёны вядомых людзей, чаго ніколі раней не рабілася.

Так вуліцы, па меркаванні Вінцука Вячоркі, страцілі сваю каштоўнасць, як адлюстраванне культуры і гісторыі нацыі. І вярнуць вуліцам былыя назвы зараз практычна немагчыма - вядома ўсяго некалькі прыкладаў, калі гра-

пагаварылі пра закон, які абавязвае перакладаць тапонімы пры дапамозе транслітарацыі з беларускай мовы на рускую. Гэта не толькі нявечыць ужо існыя назвы, але і значна абмяжоўвае кола выбару новых: даводзіцца выкарыстоўваць толькі сугучныя ў рускай і беларускай мовах словы.

Абмеркаванне тапонімаў выклікала ажыўленую дыскусію, гаворка кранула і словы "бульбаш", якое многія выкарыстоўваюць не толькі для назвы моцнага напою, але і ў якасці агульнага вызначэння беларусаў. Пётр Садоўскі распавёў прысутным пра паходжанне гэтага слова і пра яго значэнне (вельмі негатывнае, трэба сказаць), а таксама выслухаў пытанні прысутных і адказаў на іх.

Тэма сустрэчы выклікала ў публіцы нямала пытанняў і прымусіла задумацца - верагодна, на іншых мерапрыемствах цыклу "Моўныя сустрэчы" пытанне перакладу і транслітарацыі яшчэ не раз будзе паднята.

Падрыхтаваў
Юрась Каласоўскі,
Магілёў.

Святая справа інака Мікалая

Заняткі з дзецьмі пачатковай праваслаўнай школы ў Белаюку праводзіць інак Мікалай са Свята-Успенскага Жыровіцкага манастыра. Многім ён яшчэ вядомы і як паэт Зніч, і як музыка і філосаф Алес Бембель.

У ранейшым актыўным ўдзельніку беларускага нацыянальнага руху, інак Мікалай і цяпер у размовах з дзецьмі імкнецца звяртацца да тэмаў не толькі рэлігійных, этычных, але і патрыятычных.

- Я пытаю: дзеткі, ці ёсць сярод вас беларусы? Падымце руку. Адна, другая, а потым і ўсе падымаюць. Спачатку няўпэўнена. Можа пра гэта ў іх ніхто раней не пытаў. Я кажу: цудоўна. Я кажу: перад Богам усе плямёны роўныя - і беларусы, і палякі, і ўсе астатнія - гэта божыя стварэнні. І таму Гасподзь любіць усіх нас. Але мы перш за ўсё любім сваё роднае, матчына, бацькоўскае, свайго племені.

Алес Бембель нарадзіўся ў 1939 годзе, скончыў Менскую кансерваторыю, быў асіпірантам Інстытута філасофіі і права Акадэміі Навук БССР. Аднак не здолеў абараніць дысертацыю, якую прызналі "нацыяналістычнай". Пазней за выданне сваёй працы ў Лондане быў рэпрэсаваны: выключаны з партыі і звольнены з інстытута.

У канцы 1980-х Алес Бембель стаўся актыўным удзельнікам беларускага нацыянальнага руху, пад псеўданімам "Зніч" публікаваў свае вершы ў самавыдаце і незалежнай прэсе. У 1996 годзе пайшоў у поспех у Жыровіцкі манастыр.

16 чэрвеня інак Мікалай прэзентаваў у Белаюку кніжку "Крэсіва"

Як распавёў аўтар, кніжка ўжо была прадстаўлена "ў

Айчыне ў сённяшніх дзяржаўных межах", а цяпер прадстаўляецца "ў межах нашых гістарычных абшараў, на якіх спрадвеку вырастала племя "тутэнцаў".

- Ёсць такая краіна "Тутэнія", якая тут, а "Тамтэнія", гэта каторыя там. Дык вось тыя хто нарадзіліся і ўзраслі ў "Тутэніі", гэта "тутэнцы", а іншыя плямёны адным словам завуцца "тамтэнцы". Дык вось, ёсць такая не-

вялікая казка, якая так і завецца "Тутэнія".

У казцы для дзетак і бацькоў пра Тутэнію распавядаецца пра дзвюх распусных дзевак-сябровак Тадэю (дэман-кратыю) і Дэмдэю (масавую дэз-інфармацыю). Адноўчы яны ўпадабалі ціхую і прыгожую, невялікую і небагатую краіну "Тутэнію". Што было далей, ёсць шанец дазнацца прачытаўшы кніжку...

Яна Запольская.

Падведзены вынікі конкурсу маладых літаратараў "Экслібрыс"

У галерэі Шчамялёва, што ў Серабранцы былі падведзены вынікі конкурсу "Экслібрыс", арганізаванага Саюзам беларускіх пісьмнікаў.

Дыпламамі за ўдзел у конкурсе "Экслібрыс" будучыню беларускай літаратуры ўзнагароджвалі "зубры" пісьменства: паэты Андрэй Хадамовіч і Віктар Жыбуль, празаікі Барыс Пятровіч, Алесь Пашкевіч і Людміла Рублеўская. Акрамя вышэй названых літаратараў, сябрамі журы конкурсу былі Эдуард Акулін, Аксана Данільчык, Ірына Багдановіч, Міхась Скобла.

На конкурс прыйшло больш за 100 твораў, 35 з якіх сябры журы адзначылі тым ці іншым чынам. Прысутныя ды адсутныя пісьмннікі-пачаткоўцы падзяліліся на тры ка-

тэгорыі: бронзавую, срэбную ды залатую. Першую склалі тыя, хто атрымаў заахвочвальныя дыпламы, у другой групе апынуліся фіналісты конкурсу, а "золата" атрымалі пераможцы "Экслібрыса".

Пачалі па завядзённым з "бронзавай часткі". З пятаццаці літаратараў, якіх сябры журы "заахвоцілі", да Серабранкі дабралася ўсяго некалькі чалавек. Сярод іх Раман Абрамчук, Марына Верабей, Ганна Гараніна, Вольга Чайкоўская, досыць вядомая паэтка, аўтарка зборніка вершаў "Лупы". Сярод тых, хто да ўзнагароды не даехаў, была знакамітая паэтка Валерыя Кустава.

Фіналістаў конкурсу, як і "бронзавых" пісьмннікаў, было пятаццаць. Свае тэксты прачыталі паэты Ганна Рудак,

Алена Беланожа, якая прыйшла "без распранняня", Алесь Емяльянаў, перакладчык Андрэй Вылінскі. Аляксандра Дварэцкая ад прэзентацыі вершаў ухілілася: "Я не ведаю, што сказаць. Я саромеюся!", затое празаік Сяргей Календа распавёў пра праект "Кантынентальны сняданак", у якім ён апісаў жыццё сталічных гатэляў. Перакладчык Андрэй Касцюкевіч прачытаў пераклад Шарля Бадлера. Абсалютна новымі імёнамі для сябраў журы і для публікі сталі дэбютанты Антось Уласенка ды Алесь Яшчанка.

Пераможцамі ж сталі перакладчыца Ганна Янкута, якая не змагла прыйсці на ўганараванне, полацкі паэт Алесь Зам-

коўскі, перакладчыца Юлія Цімафеева, якая выступіла як празаік пад псеўданімам Вера Стромава, паэт Антон Рудак. Апошні прачытаў канцэптуальны верш "Серабранка" (нагадаем, што вечарына адбывалася менавіта ў гэтым спальным раёне Менска). Абсалютным пераможцам конкурсу стала перакладчыца Алесь Башарымава. Яна набрала максімальную колькасць балаў.

Старшыня Саюза беларускіх пісьмннікаў Барыс Пятровіч адзначыў, што гэта першы конкурс сярод маладых пісьмннікаў і перакладчыкаў, які ладзіць саюз. Плануецца, што канкурс стане рэгулярным. Таксама ў планах СБП - школа маладога літаратара, якая пачне працаваць восенню.

Сайт СБП.

(паштовы індэкс)

Леанід Лаўрэш

Вайна 1812 г. у Літве і на Лідчыне

"О год, празваны ў нас і надзвычайным,
І векапомным годам ураджайным!"

А. Міцкевіч (пер. Я. Семяжона.)

(Працяг. Пачатак у
папярэднім нумары.)

Адначасова Напалеон прызначае і вайскоўца генерал-губернатора Літвы, графа Гогендорпа (Hogendorp), як сказана ў дэкрэце, для таго, каб рашэнні ўраду мелі больш моцы бо за імі стаіць камісар Імператара.

Граф Дзірк-ван-Гогендорп, вайскоўцы генерал - губернатар Літвы

Адразу паўсталі два галоўных кірункі дзейнасці: усталяванне законнага грамадзянскага ладу і стварэнне войска.

Сяляне, якія чакалі ад французай волі, пачыналі бунтаваць і адмаўляцца выходзіць працаваць на пана. Хваляванні даходзілі да палення двароў і рабункаў. Рапарт Віленскага падпрэфекта да Часовай камісіі ад 6 ліпеня: "Сяляне хаваюцца па лесе, ... пачынаюць рабаваць, іншыя адмаўляюцца працаваць. Гэта прыводзіць да таго, што войска не атрымлівае неабходнай дапамогі якая яму неабходна, ... гіне ўраджай... што можна прывесці да голаду". Расейская армія адступаючы вывозіла з сабой харчовыя магазіны ці нішчыла іх, пры тым, што харчавання было не шмат, бо 1811 г. быў неўраджай.

Часовы камітэт прымаў меры, каб спыніць марадзёрства жаўнераў і сялянскія хваляванні. 3 ліпеня ва ўсіх дэпартаментх былі створаны адмысловыя камісіі з аднаго старшыні і 4 сяброў, мэтай якіх было падтрымліваць грамадзянскі спакой. Рабаўнікоў і марадзёраў пачалі расстрэльваць на працягу 24 гадзін. Былі ўтвораны "рухомыя калоны"

(colonnes mobiles) па 10 чалавек кожная, пераважна з гвардзейцаў генерала Красінскага ці з жандараў, якія шукалі рабаўнікоў і марадзёраў. Аднак меркаванне, што "ўжо праз 2 месяцы ў краі ўсталяваўся спакойны грамадскі лад", верагодна, не мае рацыі, акрамя жаўнераў дзвюх армій, свой уклад у хвалю гвалтаў унеслі і

вышэйшую ўладу Княства - Камісію Часовага ўраду, а па губернях - Адміністрацыйныя камісіі. Таму князь Антоні Гейдрайц, упаўнаважаны Часовым урадам, прыбыў у Гародню 17 ліпеня і выказаўшы павагу да ўдзельнікаў закрыў Радую Канфедэрацыі. Ён стварыў Адміністрацыйную камісію падпарадкаваную Вільні, першае пасяджэнне якой адбылося 26 ліпеня.

Самастойна паўсталі і павятовыя рады Канфедэрацыі. У Лідскім павеце пад кіраўніцтвам маршалка Ігнацыя Скіндара рада была ўтворана 7 ліпеня. Паўстала на Лідчыне і другая рада сканфедэраванай шляхты - у Жалудку пад кіраўніцтвам графа Рудольфа Тызенгаўза. Сябрамі рады у Жалудку былі: Караль Лясковіч, Францішак Райскі, Ян Лясковіч, Ян Расудоўскі, Сымпліцыян Паплаўскі, Казімір Кастравіцкі, Адольф Шукевіч, Антоні Скіндар, Антон Крыдаль (былы харунжы Літоўскіх войскаў і былы дэпутат Літоўскага трыбуналу), Казімір Камінскі, Юзаф Сангайла, Вінцэнт Сякліцкі (стражнік Мсціслаўскага ваяводства). Сакратарамі канфедэрацыі былі выбраны Ігнацы Чачот і Аляксандр Крыдаль (сын Антона Крыдала). Такім чынам у адным павеце былі створаны дзве Рады. Можна меркаваць што Рудольф Тызенгаўз - чалавек французскай арыентацыі хацеў супрацьпаставіць сваю канфедэрацыю канфедэрацыі ў Лідзе, якая была па яго меркаванні прарасійскай.

Павятовыя рады Канфедэрацыі былі таксама распушчаны, кіраўніцтва паветамі перайшло да падпрэфектаў. Звычайна падпрэфектам становіўся маршалак павету, а калі ён быў не здатны да гэтага, дык падкаморы ці харунжы павету. Падпрэфектам Лідскага павету стаў Ігнацы Скіндар. Абавязкі падпрэфекта практычна нічым не адрозніваліся ад абавязкаў маршалка. Для дапамогі ў справах падпрэфект меў 2-х павятовых радцаў, ён жа кіраваў павятовай паліцыяй. Павятовая паліцыя складалася з інспектараў і іх памочнікаў - сотнікаў і дзесятнікаў. Паліцыя павінна была падтрымліваць грамадскі спакой і права ўласнасці. У гарадах былі арганізаваны муніцыпальныя рады на чале з мэрам. У галоўных гарадах дэпартаментай мэры падпарадкоўваліся адміністрацыйным камісіям, а ў паветах - падпрэфектам. Муніцыпальныя рады кіравалі гарадской маёмасцю, паліцыяй, расквартараваннем войска, "богадагоднымі справамі". Адным з сяброў Лідскай муніцыпальнай рады стаў Аляксандр Крыдаль - уладальнік маёнтка Мелужын.

29 ліпеня Камісія Часовага ўраду выдала адозву аб выбарах паслоў на сойм канфедэрацыі ў Варшаве. Выбары павінны былі адбыцца 15 жніўня, у дзень імянін Напа-

леона. У Лідскім павеце адначасова адбыліся 2 соймікі: першы ў Лідзе пад кіраўніцтвам падпрэфекта Скіндара, другі ў Жалудку пад кіраўніцтвам Рудольфа Тызенгаўза. Але паслы ад абодвух соймаў у Варшаву так і не паехалі.

Да 1812 г. дзякуючы асабістым просьбам сенатара Агінскага і дэлегатаў Віленскай і Гарадзенскай губерняў Сулістроўскага і князя Ксавера Любецкага (са Шчучына), цар Аляксандр I дазволіў плаціць падаткі не срабрам а асігнацыямі, якія мелі значна ніжэйшы курс. З прыходам французай падаткі зноў пачалі збіраць срабрам, што азначала іх значнае павелічэнне. Падаткі збіраліся з вялікай цяжкасцю, аднак у Гарадзенскім дэпартаменце гэтая справа ішла лепей чым у суседзяў.

Французскі імператар, указам ад 5 ліпеня загадаў стварыць войска ВКЛ, ён меў вялікую надзею на гэтае войска.

Старшыня Вайсковага камітэта Камісіі Часовага ўраду Аляксандр Сапега запэўніў імператара, што адноўленае Вялікае Княства можа выставіць да 100 000 жаўнераў. Аднак гэта было вельмі цяжка, бо край быў знясілены рэкруцкімі наборамі расейцаў і заняпадам гаспадаркі.

Узорам для арганізацыі і ўзбраення палкоў бралася польскае войска Варшаўскага Княства. Былі ўтвораны 18, 19, 20, 21, 22 пяхотныя і 17, 18, 19, 20 кавалерыйскія палкі. У кожным пяхотным палку па штату павінна было быць 2005 афіцэраў і жаўнераў, у кавалерыйскім (уланскім) 940. Усяго - 14000 чалавек. Акрамя таго, па ўказу Напалеона падпісаным у Смаленску ад 24 жніўня, па 500 літоўскіх рэкрутаў папоўнілі 129-ы лінейны і 2-і літоўскі палкі.

5 ліпеня 1812 г. Напалеон падпісаў загад аб сфармаванні 3-га гвардзейскага лёгкаконнага палка (5 эскадронаў па 2 роты, паспелі сфармаваць 4 эскадроны), які камплектаваўся з добраахвотнікаў - шляхты. У гэты полк запісаліся студэнты Віленскага ўніверсітэта. Штатны расклад палка - 1280 чалавек. У гэты полк залічваліся мужчыны ад 18 да 40 гадоў добрага росту, добраахвотнік павінен быў сам купіць сабе амуніцыю. 3-ці гвардзейскі лёгкаконны полк атрымліваў той жа заробак што і ўсе гвардзейскія палкі французскага войска. Абмундзіраванне было аналагічным 1-му гвардзейскаму палку польскіх уланаў, аднак прыборны метал формы ўстанаўліваўся не белага а жоўтага колеру. Загадам ад 5 чэрвеня на пасадку камандзіра 3-га гвардзейскага лёгкаконнага палка быў прызначаны генерал брыгады Канопка. 4 жніўня Вайсковая камісія Часовага ўраду прыняла пастанову аб наборы 1000 добраахвотнікаў - шляхты для гэтага

Ян Канопка (1775-1814)

палка.

"Кур'ер Літоўскі" ад 24 ліпеня 1812 г. пісаў: "Больш за 300 выдатных юнакоў з'явілася ў Гародню, дзе генерал Канопка, адзін з герояў Альпыхары, ужо амаль што сфармаваў полк Літоўскай гвардыі".

За фарманне астатніх палкоў Вялікага Княства Літоўскага адказваў Вайсковы камітэт Аляксандра Сапегі (пoтым камітэт узначаліў Стэфан Грабоўскі). Напрыканцы жніўня Напалеон прызначыў камандаванне войска ВКЛ: генерал дывізіі князь Рамуальд Гейд-ройц стаў генералам - інспектарам, генералы брыгады граф Ксаверы Несялоўскі - інспектарам пяхоты, Юзаф Ваўжэцкі інспектарам кавалерыі. Яны склалі штаб войска. Літоўскія палкі не ўваходзілі ў склад польскага войска а падпарадкоўваліся свайму кіраўніцтву, якое ў сваю чаргу падпарадкоўвалася ў вайсковым плане Галоўнаму штабу Вялікай арміі. Па адміністрацыйнай частцы, войска кіравалася Вайсковым камітэтам, за выключэннем гвардзейскага палка Канопкі, які быў часткай Імператарскай гвардыі і насіў французскую трохкаляровую кукарду з белым рыцёрскім мальтыйскім крыжам.

25 чэрвеня 1812 г. Вайсковая камісія Часовага ўраду прыняла пастанову аб наборы рэкрутаў у пяхоту. Неабходна было сабраць у Віленскім дэ-

партаменце - 3000 рэкрутаў, у Беластоцкім - 1500, у Гарадзенскім - 2500 чалавек, у Менскім - 3000 чалавек, усяго 10000 чалавек. Узрост - 17-34 гады, рост не менш за 2 локці і 12 вяршкоў (140 см), тэрмін прызыву - з 5 па 30 жніўня. 1 жніўня была прынята пастанова, якая рэгулявала набор кавалерыстаў: кожны дэпартамент выстаўляў неабходную колькасць уланаў, забяспечваў іх коньмі ва ўзросце ад 5 да 8 гадоў, замест каня можна было заплаціць 500 злотых. Дэпартаменты былі павінны прызваць: Віленскі - 1327 чалавек, Гарадзенскі - 966 чалавек, Менскі - 1307 чалавек, Беластоцкі - 370 чалавек. Усяго - 4000 кавалерыстаў, узросту 18-36 гадоў, рост не меней за 2 локці і 12 вяршкоў (140 см), тэрмін набору - з 11 жніўня па 25 верасня. Адзін цалкам камплектаваны кавалерыст выстаўляўся з 75-ці дамоў уладальнікаў усіх саслоўяў. Сярод патрабаванняў да рэкрутаў было і патрабаванне каб яны былі мясцовымі, выпрабаванымі людзьмі.

Тэрмін службы ва ўсіх відах узброеных сілаў - 6 гадоў. Вялікая ўвага звярталася на добрыя адносіны да жаўнераў з боку афіцэраў. Абшарнікі, адпускаючы рэкрутаў на службу, абяцалі, што калі жаўнеры будуча добра служыць, даць ім па вяртанні дахаты, зямельны надзел у маёмасць.

Леанід Лаўрэш

Вайна 1812 г. у Літве і на Лідчыне

Кожнаму жаўнеру выдаваўся паёк: 1,5 фунта хлеба, 0,5 фунта мяса, крупы, 0,1 фунта солі, 0,5 кварты гарэлкі (600 г.), на кожнага каня 2 гарнцы аўсу (10 кг.), 10 фунтаў саломы і сена (4 кг.) Збор рэкрутаў праводзіўся хутка і ужо пад канец ліпеня, меней чым праз тыдзень пасля ўказу пра набор, войска налічвала 24000 чалавек. Да сярэдзіны верасня палкі былі амаль што цалкам укамплектаваны.

Палкі фармаваліся ў наступных пунктах: 18-ы полк пяхоты - Вільня, 19-ы полк пяхоты - Расіены, 20-ы полк пяхоты - Слонім, 21-ы полк пяхоты - Беласток, 22-ы полк пяхоты - Менск, 17-ы полк уланаў - Купішкі, 18-ы полк уланаў - Нясвіж, 19-ы полк уланаў - Наваградка, 20-ы полк уланаў - Пінск.

13 чэрвеня былі прызначаны палкоўнікі: 18-ы пяхотны полк - Аляксандр Хадкевіч, 19-ы пяхотны полк - Канстанцін Тызенгаўз, 20-ы пяхотны полк - Адам Бішпінг, 21-ы пяхотны полк - Кароль Пшаздэцкі, 22-ы пяхотны полк - Станіслаў Чапскі, 17-ы полк уланаў - Міхал Тышкевіч, 18-ы ўланскі полк - Юзаф Ваўжэцкі, 19-ы ўланскі полк Канстанцін Раецкі, 20-ы ўланскі полк - Ксаверы Абуховіч. У канцы жніўня Юзаф Ваўжэцкі быў прызначаны інспектарам кавалерыі і атрымаў чын генерала брыгады, таму камандзірам 18-га ўланскага палка стаў Кароль Пшаздэцкі. А 21-шы пяхотны палк узначаліў палкоўнік Антоні Гелгуд.

Граф Міхал Тышкевіч, камандзір 17-га палка Літоўскай кавалерыі

Палкоўнікі павінны былі быць з багатых радоў і мець традыцыйна добры ўплыў на жыццё краю, што давала веры жаўнерам і палягчала мабілізацыю, таксама яны часткова бралі на сябе і фінансаванне сваіх палкоў. Для шыхтавання рэкрутаў і агульнага ваеннага кіраўніцтва ў кожным палку быў прызначаны маёр, які меў баявы досвед.

Паводле пасляваенных падлікаў расейскага гарадзенскага губернатара, з губерні ў войска пайшло каля 6400 чалавек, з іх па паставах аб мабілізацыі - 2495 чалавек у пяхоту і 1103 у кавалерыю, астатнія былі дэбрахвотнікамі.

Фармаванне войска ішло не толькі з хрысціянскага насельніцтва. У № 60 "Літоўскага курьера" была надрука-

Wojśko litewskie. Od lewej: ulani z 19. i 17. pułku ulanów z 1812 r. (Autor: Samanta Glińska)

Літоўскае войска. Злева направа - уланы 19-га (Наваградак) і 17-га (Купішкі) палкоў уланаў 1812 г. Аўтар Саманта Глінская.

Бляха на ківер афіцэра літоўскіх уланаў

Пагоня на ківеры палкоўніка графа Міхала Тышкевіча, камандзіра 17-га палка літоўскіх уланаў

вана адозва Вайсковага камітэта ад 2 жніўня "Да літоўскіх татар", дзе яны заклікаліся фармаваць нацыянальны аддзелы дзеля абароны супольнай Бацькаўшчыны. Амаль што за асабісты кошт пачаў фармаваць татарскія аддзелы, падпалкоўнік Мустафа Мурза

Ахматовіч, які 23 кастрычніка ў № 86 "Літоўскага курьера" надрукаваў адозву да адзінаверцаў. Ахматовічу дапамагалі капітаны Мурза Карыцкі і Самуэль Улан. Сваіх афіцэраў Ахматовіч разаслаў да татараў Лідскага, Ашмянскага, Наваградскага, Менскага, Ковенска-

га паведаў для набору жаўнераў. Але Ахматовіч паспеў сфармаваць толькі адзін эскадрон, які ў якасці вышуковага ўліўся ў склад гвардзейскага палка Канопкі.

Загадам ад 1 чэрвеня Напалеон распарадзіўся стварыць народную гвардыю ў Вільні і зацвердзіў яе штат: штаб - 22 чалавекі (6 афіцэраў, 2 унтар-афіцэры, 3 рабочыя, 2 медыкі, 9 музыкантаў), 2 батальёны (1450 чалавек) па 6 рот (у кожнай - 3 афіцэры, 14 унтар-афіцэраў, 2 барабаншчыкі, 100 шарагоўцаў, усяго - 119 чалавек). У гарадах якія раней мелі Магдэбургскае права таксама стваралася Нацыянальная гвардыя з уладальнікаў маёмасці - купцоў, рамеснікаў і г.д. У Гародні нацыянальную гвардыю ў складзе 2 рот (290 чалавек) узначаліў Шастакоўскі. У Лідзе, як і ў большасці іншых гарадоў, стварыць гвардыю не паспелі, аднак камэндантам лідскай нацыянальнай гвардыі быў прызначаны гараджанін Матусевіч (адступіў разам з французамі, і на пачатку 1813 г., як службовая асоба атрымаў з імператарскай касы 300 злотых).

Служба ў нацыянальнай гвардыі была абавязкова для ўсіх гараджан мужчынскага полу якія мелі маёмасць: уладальнікі дамоў і іншай нерухомасці, купцы і рамеснікі узростам з 18 да 50 гадоў, якія не пайшлі на службу ў Літоўскае войска. Трэцяя частка гвардзейцаў атрымлівала вайсковае абмундзіраванне за кошт горада, астатнія куплялі за асабісты кошт. Зброя

Офицер эскадрона Литовских Татар Императорской Гвардии по манускрипту Маркольсхейма

Афіцэр эскадрона літоўскіх татар Імператарскай гвардыі паводле манускрыпта Маркальсхайма

была часткова французкая, часткова - трафейная, расейская. Раз на тыдзень афіцэры павінны былі праводзіць абучэнне сваіх гвардзейцаў.

Нацыянальная гвардыя ВКЛ прызначалася для забеспячэння парадку ў гарадах і аховы важных дзяржаўных і ваенных аб'ектаў, удзелу ў баявых дзеяннях яна амаль што не прымала, за выключэннем віленскай, якая бараніла ў снежні 1812 года свой горад ад рускага войска.

23 ліпеня Камісія Часовага ўраду Вялікага Княства Літоўскага прыняла распараджэнне пра сфармаванне корпуса жандараў. У кожным дэпартаменце прызначаўся начальнік жандармерыі ў чыне палкоўніка, пры палкоўніку былі старшыя афіцэры ў чыне эскадронных шэфар - па два у Віленскім і Менскім, па аднаму у Гарадзенскім і Беластоцкім дэпартаментх. У кожным дэпартаменце фармавалася адна рота жандараў. Роты камплектаваліся з шляхты, афіцэры прызначаліся Камісией Часовага ўраду. Афіцэрам грошы не плаціліся, а шарагоўцы мелі заробак у 1 злот, абмундзіраванне куплялася за свае грошы. Жандары насілі сінія мундзір і райтузы, памяранцавы шалік аксельбанты, чорны ківер з латунёвай бляхай на якой напісана "жандар", скураныя партупея і ладунка на якой змешчаны герб "Пагоня". Хутчэй працэс фармавання жандарскіх рот ішоў у заходніх частках княства. Так, па паваенным данясенні рускага грамадзянскага губернатара Гародні штаты жандарскіх рот у Гарадзенскім дэпартаменце былі ўкамплектаваны з разліку па 107 чалавек у роце, а ўсяго - 856 чалавек. Менская жандармерыя ж налічвала ўсяго 71 чалавек і 19 коней, г.зн. 6,6% ад штатнага складу. Усяго колькасць копуса жандараў складала 1800 - 1900 чалавек замест меркаваных 3541 (10 старэйшых афіцэраў і 33 роты па 107 чалавек). Палкоўнікамі былі прызначаны: у Віленскі дэпартамент Антоні Храпавіцкі, у Гарадзенскі дэпартамент князь Міхал Радзівіл, у Менскі дэпартамент Леў Оштрап, у Беластоцкі дэпартамент Франц Арсеці.

(Працяг у наст. нум.)

Wojśko litewskie. Od lewej: piechur 19. pułku piechoty w kucyku, podoficer 20. pułku piechoty, gwardzista narodowy z Wilna z 1812 r. (Autor: Krzysztof Komarnicki)

Літоўскае войска. Злева направа - пехацінец 19 палка пяхоты ў кажуху (Расіены), падафіцэр 20-га палка пяхоты (Слонім), нацыянальны гвардзеец з Вільні ў 1812 г. Аўтар Кшыштаф Каманецкі.

У Пінску з'явілася алея герояў "Пінскай шляхты"

7 чэрвеня ў Пінску адкрыўся Х Рэспубліканскі пленэр разьбяроў па дрэве. Тэма пленэру - "Пінская шляхта". Каб удзельнікі натхніліся мясцовай атмасферай, адмыслова для іх у Палескім драмтэатры паказалі спектакль па аднайменнай п'есе.

Пасля дзесяцідзённай працы разьбяры, якія з'ехаліся ў сталіцу Палесся з усёй Беларусі, паказалі, якімі яны ўяўляюць герояў п'есы Дуніна-Марцінкевіча "Пінская шляхта".

Тут ёсць і станавы прыстаў Кручкоў з пісарчуком Пісулькіным, Ціхан Пратасавіцкі са сваімі жонкай Кулінай і дачкой Марысяй, Іван Цюхай-Ліпскі з сынам Грышкам, Харытон

Кутарга, і, натуральна, сам аўтар Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч. Прычым, на некаторых скульптурах высечаны "крылатыя выразы" з п'есы-вадзвіля.

Драўляныя постаці персанажаў камедыі занялі пляцоўку побач з мясцовым драматычным тэатрам

Еўрападыё.

Паважаны Станіслаў Вацлававіч!

Да Вас звяртаецца Ірына Вітальеўна Мышкавец, загадчык навукова-экспазіцыйнага аддзела Літаратурнага музея Максіма Багдановіча. У газеце "Наша слова", у № 21 ад 23 траўня 2012 года была надрукавана нататка Элы Дзвінскай "Разам з Максімам", прысвечаная мерапрыемствам, якія арганізавалі музей Менска ў межах акцыі "Ноч музэяў".

Большая частка нататкі прысвечана праекту "Веснаход", арганізаванаму супрацоўнікамі Літаратурнага музея Максіма Багдановіча. Мы выказваем словы ўдзячнасці аўтару нататкі і рэдакцыі газеты за ўвагу да музея паэты і музейных мерапрыемстваў. На жаль, у нататцы ёсць некалькі недакладных момантаў, на якія хацелася б звярнуць Вашу ўвагу.

Аўтар нататкі паведамляе: "Дзяўчаты выканалі "Майскую песню" Максіма Багдановіча...". М. Багдановіч назваў свой верш "Маёвая песня", адпаведную назву мае песня, якую выканала на мерапрыемстве Ала Івашкевіч, навуковы супрацоўнік музея.

У нататцы прыводзяцца "мае" словы: "У нас у Музеі разгорнута невялікая новая экспазіцыя, прысвечаная М. Багдановічу...". Аўтар нататкі падае інфармацыю недакладна, ад гэтага істотна змяняецца сэнс фразы. Гэта не новая экспазіцыя (пастаянная, стацыянарная), а часовая выстаўка, падрыхтаваная менавіта да Міжнароднага дня музеяў. У размове са спадарыняй Элай Дзвінскай, я паведаміла, што гэта невялікая выстаўка, у экспазіцыі якой размешчаны экспанаты, якія звязваюць М. Багдановіча і З. Верас і г.д.

Далей зноў прыводзяцца "мае" словы: "Максім Багдановіч сябраваў з Зоськай Верас. Яны бачыліся ў Менску, Гародні, Вільні, гэтыя гарады іх звязвалі". Пры стварэнні выстаўкі мы выкарысталі паштоўкі к. XIX - пач. XX стст. з фондаў Літаратурнага музея Максіма Багдановіча з відамі Менска, Вільні, Гародні. Гэтыя гарады прысутнічалі ў лёсе М. Багдановіча і З. Верас, але ўбачыліся яны толькі ў Менску, пра што я і паведаміла карэспандэнту.

Магчыма, для кагосьці гэта зусім незаўважны неда-рэчнасці і памылкі, і, калі б нататка пісалася ад свайго імя, можна было б спісаць памылкі на недахоп інфармацыі, недахоп часу. Але паколькі інфармацыя падаецца ад імя супрацоўніка музея, хацелася б, каб у будучым аўтары і карэспандэнты Вашай газеты абавязкова звязваліся з супрацоўнікамі музея для ўдакладнення ўсіх фактаў, падаваных у нататках і артыкулах.

Самая вялікая памыл-

ка, якую зрабіла аўтар нататкі, і якую прапусцілі рэдактары газеты, гэта інфармацыя аб месцы захоўвання самага галоўнага экспаната выстаўкі. Аўтограф паэты, запісачка Максіма Багдановіча да Зоські Верас, захоўваецца ў фондах Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва, а не ў Дзяржаўным мастацкім музеі, як паведамляецца ў нататцы. Дарэчы, Дзяржаўнага мастацкага музея на Беларусі не існуе, ёсць Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь.

Гэты ўнікальны экспанат быў прадстаўлены супрацоўнікамі архіва-музея. І мы выказваем самыя шчырыя словы ўдзячнасці Запартыка Ганне Вячаславаўне, дырэктару Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва, за магчымасць пазнаёміць усіх прыхільнікаў асобы Максіма Багдановіча з гэтым экспанатам і спадзяёмся на далейшае плённае супрацоўніцтва.

Я звяртаюся да Вас, паважаны Станіслаў Вацлававіч, з вялікай просьбай, у бліжэйшым нумары газеты "Наша слова" даць дакладную інфармацыю аб тым, што аўтограф паэты, запісачка Максіма Багдановіча да Зоські Верас, які быў прадстаўлены на выстаўцы "Максім Багдановіч і Зоська Верас. Нечужыя людзі...", арганізаванай Літаратурным музеем М. Багдановіча, захоўваецца ў фондах Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва!

Супрацоўнікі Літаратурнага музея Максіма Багдановіча адкрыты для супрацоўніцтва з Вашай газетай, Вашымі карэспандэнтамі, гатовы прадстаўляць інфармацыю аб усіх выставачных, культурна-адукацыйных праектах, якія арганізуюцца музеем.

Рэдакцыі газеты "Наша слова" жадаю плёну ў працы, творчага натхнення і ТОЛЬКІ ДАКЛАДНАЙ ІНФАРМАЦЫІ.

*З павагай
Ірына Мышкавец,
загадчык навукова-экспазіцыйнага аддзела
Літаратурнага музея
Максіма Багдановіча.*

Пазнанне роднай тапанімікі падчас апошняй вайны хлопчыкам-дашкольнікам Уладзем Содалем

Не! Гэта не выдумка майёй галавы! Гэта не фантазія нейкая! Гэта суворая праўда. Напрыканцы 1943 года каля нашага мястэчка, на другім краі балотнага масіву спыніўся фронт. Мы апынуліся ў прыфрантавой паласе. Немцы чамусьці з прыфрантавой паласы пачалі пераганяць нас у свой тыл, аж пад Бабруйск. Вядома, не за адзін дзень і не за адну ноч. І от мы ўжо бежанцы перабіваемся з адной мясціны ў другую. Напачатку гэта было Залужжа. Назоў вельмі выразны: вёска за нейкім лугам або

лужай. Затим былі Гармавічы і Кароткавічы, таксама з маленства знаёмыя. А вось далейшыя назовы ўражвалі сваім гучаннем... Радужа... Варатынь...

Назоў Радужа мая хлапечая душа асацыявала з радасцю душы. Вакол такая калатнеча, а тут Радужа! Радуйся душа! А Варатынь! За гэтым назовам мне бачылася брама ў самы рай. А калі і не бачылася, то ўяўлялася. І от пасля такіх святых тапонімаў раптам адкуль не вазьміся ноччу на нашым бежанскім шляху натра-

пілася Змеўка. Мне ад гэтага назову зрабілася няўтульна, волка. Пра гэтае гадаўе я раней чуў ад сваіх бабулек, але, каб так называлася вёска побач з такімі святымі назовамі, першы раз чуў.

Нас, бежанцаў, гнаных са сваіх родных мясцін, прытуліла бабруйская вёсачка Аўсімавічы. А побач з Аўсімавічамі была вёска, з яким вы думаеце назовам? Жарабцы. І якія, вы думаеце, асацыяцыі выклікаў у мяне гэты назоў.

Так, мне шасцігадоваму, найперш уявілася, што ва ўсіх жарабцоўскіх хатках зімуюць жарабкі. Галовы свае павысоўвалі ў расчыненыя вокны, стрыгуць вушамі і што маюць сілы на ўсе галасы ржуць!...

От такое было маё дзіцячае ўспрыняцце тых тапанімічных назоваў, якія трапляліся нам на нашым бежанскім шляху пад Бабруйск.

*Уладзя
Содаль-Садэльскі,
1937 г.н.*

Рэдактар Станіслаў Вацлававіч Суднік

Рэдакцыйная калегія:

Алена Анісім, Юрась Бабіч, Вінцук Вячорка, Юрась Каласоўскі, Юля Карчагіна, Леакадзія Мілаш, Максім Новік, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алес Трусаў.
<http://nashaslova.mns.by/> <http://pawet.net/>
<http://kamunikat.org/> <http://tbm-mova.by/>

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні.
231300, г. Ліда, вул. Ленінская, 23.
Газета падпісана да друку 18.06.2012 г. у 10.00. Замова № 1153.
Аб'ём 2 друкаваныя аркушы. Наклад 2000 асобнікаў.
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 3850 руб., 3 мес.- 11550 руб.
Кошт у розніцу: па дамоўленасці.

Заснавальнік:

ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчання аб рэгістрацыі № 908 ад 18 снежня 2009 г. выдана Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Адрас рэдакцыі:

231293, Лідскі р-н, в. Даліна.

Адрас для паштовых адпраўленняў:

231282, г. Ліда-2, п/с 7.

E-mail: naszaslova@tut.by